

## روش‌های جذب و تبلیغ جنبش گولن

### احسان حسانی<sup>۱</sup>

دانشجوی دکتری فقه و حقوق جزا دانشگاه شهید مطهری (تهران)؛ پژوهشگر پژوهشکده باقرالعلوم (قم)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۵/۱۶ | تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۰۱

### چکیده

جنبش گولن، با برقراری شبکه آموزشی، رسانه‌ای و تجاری گسترده در ترکیه و خارج از آن، و ترویج اسلام‌گرایی اجتماعی در تقابل با اسلام سیاسی ایران و اسلام رادیکال عربستان، به یکی از بزرگ‌ترین و معروف‌ترین جنبش‌های اسلامی عصر حاضر تبدیل شده است. دامنه وسیع فعالیت‌ها و تعداد زیاد مراکز آموزشی و تجاری و همچنین برخورداری از قدرت نرم رسانه‌ای نشان از موفقیت بالای این جنبش در جذب افراد و تبلیغ داخلی و خارجی است. بنابراین، هدف این مقاله بررسی روش‌های جذب و تبلیغ جنبش گولن می‌باشد تا به شناسایی این جنبش به نهادهای تبلیغی کمک کرده و همچنین با توجه به تقابل این جنبش با اسلام شیعی ایران، از نفوذ و گسترش احتمالی مدارس و اندیشه‌های آن در بین شیعیان ممانعت شود. نویسنده با مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی منابع موجود، به تحلیل این نوشته‌ها پرداخته و اطلاعات مربوط به روش‌های جذب و تبلیغ آن را مورد مطالعه قرار داده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که مهم‌ترین ابزار جنبش گولن، آموزش، رسانه و تجارت است، و در کنار آن، از روش‌ها و ابزارهای گوناگون دیگری نیز استفاده می‌کند.

### واژگان کلیدی

گولن، جنبش گولن، هیزمت، جماعت خدمت، جذب، تبلیغ، ترکیه.

## مقدمه

در جهان اسلام، جریان‌ها و الگوهای فکری متعدد و بعضاً متعارضی وجود دارند. از جمله این جریان‌ها می‌توان به الگوی شیعی انقلاب اسلامی ایران و اسلام سیاسی امام خمینی<sup>۱</sup>، الگوی وهابی - سلفی عربستان و جریان اخوان المسلمین مصر اشاره نمود. در این بین طی سال‌های اخیر، جریانی موسوم به جنبش گولن<sup>۲</sup> در ترکیه رشد کرده است که اکنون دارای مراکز متعدد آموزشی و تجاری در داخل و خارج از ترکیه است (بهمن، ۱۳۹۷).

محمد فتح‌الله گولن<sup>۳</sup> که بیش از شصت جلد کتاب در حوزه‌هایی چون فلسفه و مسائل دینی و اخلاقی تألیف نموده است، امروز به عنوان متفکری اسلامی شناخته می‌شود که رهبری جنبشی با رویکرد اسلام اجتماعی، ترکی و میانه‌رو با تأکید بر آموزش را برعهده دارد. در سال ۲۰۱۲م، مجله تایم<sup>۴</sup> نام او را در میان صد چهره اثرگذار جهان گنجانده. ارزش مؤسسات وابسته به او، میلیاردها دلار است. مدارس که با الهام‌گیری از او تأسیس شده‌اند، در ۱۵۰ کشور جهان دایر هستند (اختیاری میاب و هاشمی، ۱۳۹۷: ۱۶۴). با توجه به اهمیتی که این جریان در طول سال‌های اخیر در جامعه، سیاست و اقتصاد ترکیه داشته و همچنین با توجه به این نکته که جریان گولن از لحاظ فکری و عقیدتی در رقابت و حتی تضاد با الگوی اسلام انقلابی جمهوری اسلامی ایران است و طی سال‌های اخیر بر مواضع ضدشیعی و ضدایرانی خود افزوده، بررسی روش‌های جذب و تبلیغ این جریان از اهمیت و ضرورت بسیار زیادی برخوردار است.

1 . Gulen Movement  
2 . Muhammed Fethullah Gülen  
3 . Time

آثار آکادمیک مختلفی در مورد جنبش گولن انتشار یافته است، که برخی از آن‌ها اطلاعات ارزنده‌ای را در خصوص جنبش، رهبری، ماهیت گفتمان، اهداف، پایگاه اجتماعی و حجم فعالیت داخلی و خارجی آن ارائه کرده‌اند. اختیاری میاب و هاشمی (۱۳۹۷) با هدف بررسی علل و دلایل شکل‌گیری، تداوم و گسترش جنبش گولن، ضمن بررسی آراء و اندیشه‌های گولن، خاستگاه فکری و نظری این جنبش را در بستر تاریخی تحولات و شرایط سیاسی و اجتماعی ترکیه مطالعه کرده است. مطلبی (۱۳۹۷) در مقاله خود با عنوان «جماعت خدمت و فهم گولنیستی از اسلام در ترکیه نوین؛ ماهیت، روندها و چشم‌انداز»، که با بهره‌گیری از رهیافت جامعه‌شناسی تاریخی به رشته تحریر درآمده است، نشان می‌دهد که جماعت گولن از یک سو محصول شرایط تاریخی ترکیه و واکنشی به سیاست‌های سکولاریستی دولت‌ها و از سوی دیگر، تلاشی مستمر به منظور سازگاری اسلام با مدرنیته بوده است. نکویی و موسوی (۱۳۹۳) بررسی می‌کنند که چرا جنبش گولن تا این اندازه توانسته است موفق عمل کند و در این راستا دو چارچوب نظری ارائه می‌دهند: نظریه بسیج و تجهیز منابع، که منابع انسانی و مالی که جنبش را قادر می‌سازد در دستیابی به اهدافش موفق باشد، آشکار می‌کند، و نظریه تعهد سازمانی، که بر استراتژی‌های جنبش برای بالا بردن انگیزه اعضا تمرکز دارد تا منابع لازم را فراهم آورند و نتایج چنین تعهدی در ایجاد وفاداری و وظیفه‌شناسی نسبت به جنبش است که در نهایت، سرزندگی و رشد آن را تضمین می‌کند. واتموگ و آرتورک (2018) نیز در مقاله‌ای به معرفی مجموعه‌ای از مقالات می‌پردازند که شرایط تغییر یافته و مسیر آینده جنبش گولن به دنبال کودتای ۲۰۱۶م. در ترکیه و سخت‌گیری‌های بعدی توسط دولت ترکیه را مطالعه می‌کنند و همچنین به بررسی علت فراز و نشیب‌های جنبش و عواقب آن می‌پردازد.



در این بین اما تحقیقی که روش‌های جذب و تبلیغ این جنبش را به صورت خاص مورد مطالعه قرار دهد، در دسترس نیست، و این پژوهش از این جهت نو و بدیع

به شمار می آید. بنابراین، این تحقیق با هدف بررسی روش های جذب و تبلیغ جنبش گولن، ضمن بررسی آراء و اندیشه های وی و ماهیت و گستره فعالیت های این جنبش، به مطالعه روش های مختلف جذب نیروهای جدید و تبلیغ آراء و اندیشه های گولن در سطح داخلی و خارجی پرداخته است. تحقیق از نوع تحقیق های توصیفی-اکتشافی است و از روش توصیف و تاحدودی تحلیل با مراجعه به اسناد بهره گیری شده است. در جمع آوری اطلاعات از منابع کتابخانه ای موجود به زبان فارسی و انگلیسی استفاده شده است.

## ۲- فتح الله گولن

محمد فتح الله گولن، روحانی، واعظ و نویسنده ترکیه ای، در سال ۱۹۴۱م. در روستایی از توابع استان ارزروم<sup>۱</sup> در شرق آناتولی<sup>۲</sup> ترکیه چشم به جهان گشود. او در یک خانواده متدین و تحت تربیت والدین خود، و در خارج از خانواده، زیر نظر استادش لطفی افندی<sup>۳</sup>، رشد نمود (ملک اف، ۱۳۸۹؛ فتح الله گولن من حیث یک فرد، ۱۳۸۵). وی، در دوران تحصیل با رسائل نور<sup>۴</sup> بدیع الزمان سعید نورسی<sup>۵</sup> آشنا شد و به شدت تحت تأثیر آن قرار گرفت (گوشه ای از زندگانی استاد فتح الله گولن، ۱۳۸۸؛ ایباف، ۱۳۹۵، ص. ۶۷ و ۶۶).

گولن، در دهه ۱۹۷۰م. با همکاری مدیران مدارس قرآنی و با حمایت تاجران محلی، اردوگاه هایی تابستانی برای دانش آموزان راهنمایی و دبیرستان و نیز دانشجویان ایجاد کرد که این اردوگاه ها راهی برای آموزش دینی به بچه های مدرسه در کنار

۱ . Erzurum

۲ . Anatolia

۳ . Lutfi Efendi

۴ . Risale-i Nur

۵ . Said Nursî



موضوعات سکولار<sup>۱</sup> بود. علاوه بر این اردو گاه‌های تابستانی، مستمعان گولن جماعت جدیدی، حول محور آموزه‌ها و اندیشه‌های او تشکیل دادند (ایباف، ۱۳۹۵، ص. ۷۰ تا ۷۵) و به تدریج جماعتی را شکل دادند که اکنون در داخل و خارج از ترکیه به فعالیت‌های گسترده‌ای مشغول است.

مهم‌ترین اندیشه‌ها و آرای فتح‌الله گولن عبارت است از؛ تأکید بر آموزش و اسلام‌گرایی آموزشی (ایباف، ۱۳۹۵: ۸۳-۸۷؛ Park, 2007) اسلام‌گرایی اجتماعی (اختیاری میاب، هاشمی، ۱۳۹۷؛ قهرمان پور، ۱۳۹۰)، جدایی دین از سیاست، امکان استخراج خلق جهانی مدرن از قرآن و احادیث و سنت، تأکید بر جایگاه علم و عقل در اسلام، پشتیبانی جدی از دولت به عنوان تنها شکل قانونی اراده ملت، توجه به اندیشه‌های لیبرالیستی<sup>۲</sup> - نظیر دموکراسی<sup>۳</sup>، پلورالیسم<sup>۴</sup>، آزادی و اختیار افراد در انتخاب راه و روش زندگی، تساهل و تسامح، توجه به حقوق زنان، حقوق بشر، آزادی بیان و عقیده - با رویکرد اسلامی، (فیروز، ۱۳۹۱: ۶۷-۷۴) تلقی نمودن خدمت و کار به عنوان وظیفه‌ای مقدس، لزوم برقراری گفت‌وگوی بین‌الدیانی (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۸-۸۶) و ملی‌گرایی و نوع‌ثمنی‌گری (ترابی و پیروزفر، ۱۳۹۶؛ ارس و کاهان، ۱۳۸۱).

در حوزه سیاست خارجی نیز، به طور کلی گولن و جنبش او به دنبال چند هدف مهم است: ۱. کاهش سطح و قطع روابط ترکیه با جمهوری اسلامی ایران؛ ۲. گسترش روابط ترکیه با ایالات متحده و اتحادیه اروپا؛ ۳. برقراری روابط باثبات و بی‌تنش با رژیم صهیونیستی؛ ۴. تغییر جهت نگرش سیاست خارجی ترکیه از خاورمیانه و تمرکز آن بر مناطق ترک‌نشین در آسیای مرکزی و قفقاز؛ ۵. اتحاد با یهودیان و کلیسای کاتولیک. (بهمن، ۱۳۹۷: ۸۰)



1 . Secular  
2 . Liberal thought  
3 . Democracy  
4 . Pluralism

### ۳- جنبش گولن

#### أ) تاریخچه

پس از مرگ سعید نورسی در ۱۹۶۰م، پیروان وی با نظراتی متفاوت درباره تفسیر میراث وی و نیز چگونگی درگیر شدن با سیاست، به چندین جناح تقسیم شدند. در این میان، در دهه ۱۹۷۰م. گولن که رویکردهای جدید خاص خود را نیز داشت، شروع به جلب توجه و جذب پیرو نمود، که محبوبیت و نفوذ وی به زودی از همه جنبش‌های اسلام‌گرای دیگر در ترکیه تفوق یافت. بنابراین جماعت گولن ریشه در جنبش نور دارد (خیرخواهان، ۱۳۹۰؛ آراکون، ۱۳۹۷). از اواسط دهه ۱۹۹۰م، جنبش گولن با گسترش فعالیت‌ها و نفوذ خود در خارج از ترکیه، به پدیده‌ای جهانی تبدیل شد. فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱م. و استقلال جمهوری‌های ترک آسیای مرکزی، زمینه را برای گسترش جنبش گولن و رای‌مرزهای ملی فراهم نمود، و بر همین اساس، آنها ابتدا شروع به افتتاح مدارس در جمهوری‌های شوروی سابق کردند که در این کار موفق بودند. در سال ۱۹۹۲م، اندکی پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، گروهی از تاجران و معلمانی که از گولن الهام گرفته بودند، نخستین مدرسه را در آذربایجان افتتاح کردند، و بعد از آن، در کشورهای قزاقستان، قرقیزستان و ترکمنستان نیز مراکز آموزشی راه‌اندازی کردند. در حالی که برخی از همراهان جنبش مشغول تأسیس مدارس در جمهوری‌های ترک بودند، برخی دیگر مدارس مشابهی در کشورهای غیرمسلمان اروپای شرقی و شوروی سابق مانند بلغارستان، رومانی، مولداوی، اوکراین و گرجستان تأسیس نمودند. سایر داوطلبان، مدارس در منطقه آسیا و اقیانوسیه، کشورهای فیلیپین، کامبوج، استرالیا، اندونزی، تایلند، ویتنام، مالزی، کره جنوبی و ژاپن ساختند (ایباف، ۱۳۹۵: ۱۰۱ و ۱۰۲). آنها مصمم بودند که بعد از فروپاشی شوروی، منطقه را قبل از ایران و عربستان به دست بگیرند و جالب است که در برخی از این کشورها قبل از سفارت ترکیه، مدارس گولن تشکیل

شد (کلانتری، ۱۳۹۴: ۱۸). به زودی این مدارس به چهار گوشه جهان گسترش یافت. هجرت گولن به آمریکا در پایان دهه ۱۹۹۰م. نیز به این روند کمک کرد (خیرخواهان، ۱۳۹۰). بنابراین، اگرچه جماعت گولن یک فرآیند چند دهه‌ای بود، اما ظهور سیاسی و اجتماعی آن در اواخر دهه ۱۹۹۰م. اتفاق افتاد (مطلبی، ۱۳۹۷: ۷۴).

### ب) گستره فعالیت‌ها

گستره فعالیت‌های جماعت گولن به این صورت است که این جماعت در داخل ترکیه در حوزه آموزشی ۳۵۰۰ سالن آموزشی، ۳ هزار و ۸۶۴ آموزشگاه، نزدیک به ۶۵ هزار معلم و استاد، هزاران خانه نور<sup>۱</sup>، پانصد خوابگاه و ده‌ها دانشگاه در اختیار دارد. این شبکه آموزشی درآمد چند میلیارد دلاری برای جماعت گولن دارد که امکان استقلال بیشتر را برای آنها فراهم می‌سازد. همچنین در ۱۴۰ کشور جهان بین چهارصد تا هزار مدرسه خصوصی وابسته به جنبش گولن، پانزده دانشگاه، ۳۸ خوابگاه، ده‌ها آموزشگاه کنکور و ده‌ها هزار دانش‌آموز و دانشجو در حال فعالیت هستند و جایگاه و شهرت بالایی در عرصه‌های علمی کسب نموده‌اند، تا جایی که در بیشتر کشورها، مدارس الهام گرفته از گولن در کانون توجه نخبگان و فرزندان سران قرار گرفته است (محسنی، ۱۳۹۸: ۵۹؛ مطلبی، ۱۳۹۷).

جنبش گولن، تحت عناوینی هم‌چون جماعت خدمت، جماعت یا جنبش هیئت، جریان نورچی و جماعت گولن نیز شناخته می‌شود.

### ۴- ماهیت جنبش گولن

این جنبش دارای ابعاد و وجوه مختلفی از قرار زیر است:

- اسلام‌گرایی ترکی و تأکید بر ناسیونالیسم ترک (فکری و دیگران، ۱۳۹۲)
- اسلام‌گرایی اجتماعی (نوازی و دیگران، ۱۳۹۳؛ فیروز، ۱۳۹۱: ۶۵)



- اسلام‌گرایی آموزشی و تأکید بر امر آموزش (کلانتری، ۱۳۹۴)
- ترویج اسلام میانه‌رو (نظری و سلیمی، ۱۳۹۶؛ بهمن، ۱۳۹۷)

جنبش گولن با طرف‌داری از اسلام ترکی، اسلام اجتماعی، اسلام آموزشی، و اسلام میانه‌رو در تلاش است تا خود را در تقابل با اسلام سیاسی نشان دهد. اگرچه جنبش گولن در درجه اول جنبشی غیرسیاسی است، اما نوع جهت‌گیری آن پیامدهای سیاسی مهمی در پی دارد. برای مثال، تربیت مسلمانان مدرن، دارای اخلاق اسلامی و آموزش‌دیده در علم و دانش معاصر نتیجه فعالیت‌های این جنبش بوده است که بی‌شک در آینده، در عرصه سیاست مؤثر خواهند بود (ملک‌اف، ۱۳۸۹: ۷۹ و ۸۳؛ مطلبی، ۱۳۹۷: ۷۴؛ کدیور، ۱۳۸۶).

فتح‌الله گولن و فعالین جنبش همواره بعد سیاسی این جنبش را انکار و تصویری مدرن و دموکراتیک از آن ارائه می‌دهند (نظری و سلیمی، ۱۳۹۶: ۱۶۱)، اما واقعیت آن است که این جنبش کارکردهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی دارد و حتی در سیاست خارجی ترکیه نیز دارای نفوذ است (بهمن، ۱۳۹۷: ۸۰). بنابراین باید پذیرفت که این جنبش از ماهیتی سیاسی نیز برخوردار است. حتی اگر بپذیریم که جنبش گولن، ذاتاً جنبشی سیاسی نیست و به این هدف تشکیل نشده است، اما از توانایی بسیار زیادی در تأثیرگذاری سیاسی برخوردار است، تا آنجا که اردوغان، رئیس‌جمهور ترکیه، که این گروه را مسئول کودتای اخیر در سال ۲۰۱۶ م. دانسته است، از آن به عنوان یک «دولت در سایه» و «دولت موازی» یاد می‌کند (عسگری، ۱۳۹۵).





## ۵- روش‌های جذب و تبلیغ جنبش گولن

گولن خطیبی تواناست که از ۱۴ سالگی خطابه ایراد می‌کرده است. وی بیشتر آموزش‌های دینی خود را نزد پدر خود و نیز علما و متصوفه فراگرفت. او از آغاز فعالیت‌های تبلیغی دینی‌اش به نسل جوان، به‌ویژه دانش‌آموزان دبیرستانی و دانشجویان، توجه ویژه‌ای داشت که همین امر سبب شد تا بسیاری از آنان پس از فارغ‌التحصیلی به جنبش او پیوسته و مروج اندیشه‌های او باشند. گولن طی چند دهه شبکه‌ای از طرف‌داران ایجاد کرد که دانشجویان، متفکران، صنعت‌گران ساده و بازرگانان موفق را شامل می‌شود (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۷۸). به گفته گولن، هدف او از فعالیت‌های تبلیغی در این موارد خلاصه می‌شود: ۱- تأسیس مکان در خارج از کشور جهت تعلیم و تربیت قبل از این که کشورهای دیگری چون ایران این خلأ را پر کنند. ۲- پرورش نسل برتری که پس از ۱۰-۱۵ سال این کشور را اداره خواهند کرد که از هم‌اکنون نشانه‌های آن به چشم می‌خورد. ۳- پرورش مبلغ برای تبلیغ از ترکیه ۴- ایجاد همبستگی بین ملت‌ها و ایجاد زمینه برای همکاری‌های اقتصادی (بی‌نام، ۱۳۷۹: ۵۵).

جماعت گولن برای جذب و تبلیغ و توسعه فعالیت‌های خود در داخل و خارج از ترکیه از ابزارهای گوناگونی استفاده می‌کند. ابزارهای اصلی این جنبش عبارت است از: آموزش<sup>۱</sup>؛ رسانه<sup>۲</sup>؛ و بازار<sup>۳</sup> (کلانتری، ۱۳۹۴: ۱۹)؛ اختیاری میاب و هاشمی، ۱۳۹۷). بنابراین، شبکه‌ها و مؤسسات آموزشی، مؤسسات تجاری و مالی و رسانه، پایه‌های طرح نسل طلایی است که گولن به دنبال تحقق آن است. در همین راستا، دانش‌آموزان باهوش، تجار ثروتمند و شخصیت‌های مشهور به عنوان گروه‌های هدف اصلی دیده می‌شوند (Bilici, 2006). در کنار ابزارهای سه‌گانه مذکور، جنبش گولن

1 . Education

2 . Media

3 . business

از ابزارها و روش‌های متنوع دیگری بهره می‌برد که در ادامه به بررسی آن‌ها خواهیم پرداخت.

## ا) آموزش

طریقت نوریه منتسب به سعید نرسی اعتقاد عمیقی به فعالیت‌های آموزشی و علمی برای تحول جامعه دارد؛ به طوری که نرسی فعالیت خود را با برنامه‌ریزی در جهت ایجاد دانشگاهی شبیه الأزهر در ترکیه آغاز کرد. بعد از مرگ او، پیروانش راه او را دنبال نمودند که موفق‌ترین آنها فتح‌الله گولن بود. به عقیده گولن در سطح جهان باید نسلی طلایی ایجاد شود که به اوصاف پیامبر<sup>۱</sup> متصف باشد. او برای تحقق این پروژه، هزاران مدرسه، آموزشگاه و خوابگاه دانشجویی در سطح جهان تأسیس کرده است (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۷۹). «درشانه»<sup>۱</sup>، نخستین مرکزی بود که توسط جنبش او تأسیس شد (نوروزی فیروز، ۱۳۹۱: ۷۴). در این راستا، تأسیس مدارس و مؤسسات آموزشی در جمهوری‌های تازه‌تأسیس آسیای میانه از سال ۱۹۹۱م. آغاز شد. اما دامنه فعالیت‌های گولن و جنبش هیزمت<sup>۲</sup> به آسیای میانه و کشورهای ترک زبان، محدود نبوده و در ادامه مدارس خصوصی و نهادهای آموزشی در روسیه، آفریقا، کشورهای خلیج فارس به جز عربستان و ایران، مدارس موسوم به «پاک‌ترک» در پاکستان، مدارس در شرق آسیا، به طور عمده در ژاپن، انجمن‌ها و مدارس آموزشی در اروپا و در نهایت مدارس در ایالات متحده توسط آنها تأسیس شد (اختیاری میاب و هاشمی، ۱۳۹۷: ۱۸۸).

از آنجا که گولن بر این باور است که ارزش‌های اخلاقی نه از طریق تبلیغ و ترغیب و درس مستقیم، بلکه با ارائه الگوهای عملی در زندگی روزمره انتقال می‌یابد؛ لذا در مدارس وی از برنامه‌های درسی دولتی پیروی می‌شود و صرفاً با رفتار معلمان

<sup>۱</sup> . Darshane

<sup>۲</sup> . Hizmet Movement

است که دانش‌آموزان به جنبش می‌پیوندند (فیروز، ۱۳۹۱: ۷۵؛ ارس و کاه، ۱۳۸۱: ۶۸).

آموزش، مهم‌ترین ابزار جنبش گولن است، به طوری که مدارس که به نام او دایر شده، در بیش از ۱۵۰ کشور است (Bilginca, 2016). هسته شبکه گولن مؤسسات آموزشی آن است. این مدارس شبیه ویتترین مغازه است که باعث جذب افراد به داخل می‌شود (Sharon-Krespin, 2009, p. 3). گولن از طریق فعالیت‌های آموزشی افرادی را جذب کرده است که ایده‌های او را از نظر مالی و کاری حمایت می‌کنند، و در اثر همین حمایت‌ها، توانسته فعالیت‌هایش را توسعه دهد و خانه‌ها و خوابگاه‌هایی برای تدریس علوم روز ایجاد کند (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۰).

مدارس فتح‌الله گولن موارد ذیل را رعایت می‌کنند (بی‌نام، ۱۳۷۹: ۵۹):

۱. مقررات آموزشی جاری در کشورهای متوقف‌فیه را اجرا می‌کنند.

۲. مسائل و موارد حساسیت‌برانگیز را حذف می‌کنند.

۳. رهبران کشور میزبان را مدح نموده و به پرچم و علائق و سنن ملی کشورهای

متوقف‌فیه احترام می‌گذارند.

از آنجا که این مدارس خدمات سطح بالایی را ارائه می‌دهند، موفق شده‌اند فرزندان نخبگان را در این کشورها به خود جذب کرده و در کنار آموزش به دانش‌آموزان ممتاز و فقیر نیز بورس تحصیلی بدهند. یکی از آثار و نتایج وجود مدارس گولن در مناطقی که جوانان جذب گروه‌های تروریستی می‌شوند، ایجاد جایگزینی مناسب برای جوانان است (عسگری، ۱۳۹۵).

یکی دیگر از مراکز فعال جماعت در موضوع آموزش، خوابگاه‌های دانش‌آموزی و دانشجویی است. از پانصد باب خوابگاه متعلق به جماعت گولن در ترکیه،

اکثریت آنها خوابگاه دانشجویی هستند. خوابگاه‌ها از نظر فعالیت ایدئولوژیک و

سازمان‌یافته جماعت از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار هستند؛ زیرا دانشجویان مقیم



در خوابگاه‌ها تحت آموزش ایدئولوژیک و تبلیغ جماعت قرار می‌گیرند و نحوه زندگی جوانان و باورهای دینی آنها در طی سالیان طولانی تحت تأثیر قرار داده می‌شود تا این جوانان به سمت جماعت گرایش پیدا کنند. دانش آموزان نیز از نوجوانی وارد این خوابگاه‌ها می‌شوند و به شخصیت آنها شکل داده می‌شود. پرسنل اصلی و کارآمد جماعت در این مکان‌ها پرورش داده می‌شوند (کدیور، ۱۳۸۶).

### ب) رسانه

فعالیت‌های این جنبش تنها به نهادها و مؤسسات آموزشی، محدود نبوده است. به زودی این جنبش و نخبگانش متوجه شدند که برای برقراری ارتباط با توده مردم نیاز است که از قدرت نرم رسانه‌ای استفاده شود (اختیاری میاب و هاشمی، ۱۳۹۷: ۱۸۹). گولن همواره درصدد بوده تا از کارآمدترین ابزارهای موجود جهت ترویج اندیشه‌های خود بهره‌مند شود؛ در همین راستا، رسانه، بازوی تبلیغاتی جنبش گولن محسوب می‌شود. شبکه سامان‌پولو در شب‌های جمعه سخنرانی‌های گولن را پخش می‌کند و گفته می‌شود چهار میلیون مخاطب دارد. این شبکه بدون اینکه محصولات خود را در قالب مراسم سنتی دینی تولید نماید، پیام‌های دینی را در فیلم‌ها و سریال‌های خود بازتاب می‌دهد. مجموعه کلپد اسرار<sup>۱</sup>، از محصولات این شبکه است (فیروز، ۱۳۹۱: ۷۶). بنابراین می‌توان گفت گولن در راستای ترویج اهداف خود شبکه عظیمی از رسانه را در اختیار دارد که در راستای ترویج اندیشه‌های او به کار گرفته شده‌اند (مجیدی و پیروزفر، ۱۳۹۵: ۱۹۵).

### ج) بازار و فعالیت‌های اقتصادی

دوستان فتح‌الله گولن برای افتتاح مدارس دست به تأسیس شرکت‌های مختلفی زده‌اند که فتح‌الله گولن با استفاده از منابع انسانی و مالی شرکت‌ها، بنیادها، مؤسسات، نهادهای دولتی و خصوصی و به ویژه مراکز اقتصادی توانسته است در کل جهان

<sup>1</sup> . World of Mysteries

مراکز آموزشی علمی و تبلیغی تشکیل دهد که محصلان زیادی در آنها مشغول به تحصیل هستند (بی نام، ۱۳۷۹: ۵۹).

تأکید بر کسب ثروت و کار و کوشش جمعی از سوی گولن باعث شده است تا شبکه‌ای از تجار، کارآفرینان و بازرگانان به وجود بیایند که حامی مؤسسات آموزشی گولن باشند. از مهم‌ترین منابع مالی این جنبش می‌توان به بانک آسیا فاینانسی اشاره نمود که در سال ۲۰۰۷م. به بانک آسیا تغییر نام داد؛ این بانک که به اعتقاد گردانندگان، مبتنی بر بانک‌داری بدون رباست، با مشارکت ۱۶ سرمایه‌دار و با سرمایه اولیه ۱۲۵ میلیون دلار تأسیس شده است؛ علاوه بر این بانک، هولدینگ کاینک<sup>۱</sup> (منبع و سرچشمه) که مجموعه‌ای از ۲۳ شرکت در حوزه‌های مختلف از فناوری اطلاعات تا خرده‌فروشی است، از بزرگ‌ترین گروه شرکت‌هایی است که بازوی مالی جنبش جهانی همیزمت است (اختیاری میاب و هاشمی، ۱۳۹۷: ۱۹۰).

فعالیت‌های اقتصادی طرف‌داران گولن از چنان گستردگی و قابلیت برخوردار است که از آنها به «ببرهای آناتولی»<sup>۲</sup> یا «ببرهای سبز»<sup>۳</sup> یاد می‌شود. محصولات این گروه‌ها امروزه در مراکز مد جهانی به فروش می‌رسد. از جمله بخش‌های دیگری که جنبش گولن در آن سرمایه‌گذاری چشم‌گیری کرده بخش گردشگری است. این گروه با تأسیس اقامت‌گاه‌های توریستی بدون فساد، مکان‌های تفریحی مناسبی برای سرمایه‌داران متدین به وجود آورده است (فیروز، ۱۳۹۱: ۷۶ و ۷۷).

## د) سایر ابزارها و روش‌های جذب و تبلیغ

### ۱- تبلیغ سنتی (وعظ و خطابه)

گولن خطیبی تواناست که از ۱۴ سالگی خطابه ایراد می‌کرده است. او به عنوان یک روحانی دینی علاوه بر آنکه در عرصه فعالیت‌های اقتصادی و آموزشی موفق



1. Kaynak

2. Anatolian Tigers

3. Green tigers

شناخته می‌شود، در وعظ و خطابه نیز شخصیت قدرتمند و توانایی است. مردم سخنرانی‌های او را در مساجد با حساسیت خاصی دنبال می‌کنند و صحبت‌های او از شبکه‌های تلویزیونی و رسانه‌های مختلف منتشر می‌شود (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۷۸ و ۸۱).

## ۲- تربیت نیرو

اولین گام جماعت در رسیدن به اهداف مورد نظرش تربیت نیرو است؛ زیرا با تربیت نیروهای بانفوذ و مؤثر می‌توان به موقعیت‌ها و جایگاه‌های مهم دست یافت. به همین دلیل، مهم‌ترین اولویت جماعت، انتخاب افراد مناسب حتی از بین دانش‌آموزان ابتدایی و تربیت آنهاست. بر این اساس، آموزشکده‌های جماعت، کودکان با استعداد را شناسایی و با شیوه‌های مختلفی به خود وابسته می‌کنند، سپس آنها را به مدارس که مناسب می‌دانند اعزام و ثبت‌نام می‌کنند. یکی از شیوه‌های وابسته کردن دانش‌آموزان جماعت، توجه به آنها، حل مشکلات مادی و کمک به درس‌هایشان است. در ادامه به دانش‌آموزان، علاقه و محبت به فتح‌الله گولن، موضوعات دینی مورد نظر و آشنایی با جنبش همیزمت آموزش داده می‌شود. همه این موارد به دور از چشم خانواده‌های این دانش‌آموزان صورت می‌گیرد و طبیعی است که این خانواده‌ها به مدرسان آموزشکده‌ها که با بچه‌هایشان ارتباط نزدیک برقرار می‌کنند و حتی با رفت و آمد به خانه‌هایشان، نزدیکان این دانش‌آموزان را شناسایی می‌کنند، اعتماد کنند (محسنی، ۱۳۹۸: ۱۳۵).

جماعت بر روی سه بنیان خانه‌های ایشیک<sup>۱</sup> (خانه‌های نور)، آقابی‌ها و طلبه‌ها، بنا نهاده شده است. وقتی که دانش‌آموزان در مدت مشخص در این خانه‌ها به سطح مورد نظر می‌رسند، مرحله جذب آنها آغاز می‌شود؛ یعنی دانش‌آموزانی که وارد چرخه ارتباط با آنها شده‌اند به بهانه کمک به درسشان، به خانه‌ها دعوت می‌شوند.

<sup>۱</sup> . Işık Evler

اعضای جماعت به دانش آموزان در زمینه درس هایشان کمک می کنند و پس از مدتی، برای آنها نوارهای صوتی و تصویری نمایش می دهند و کتاب های فتح الله گولن را تدریس می کنند (محسنی، ۱۳۹۸: ۱۳۷). بنابراین، آموزشکده ها و مدرسه ها در کنار خانه های نور، نهادهایی هستند که در جذب نیرو برای جماعت صاحب نقش و اهمیت اند (محسنی، ۱۳۹۸: ۱۳۸).

### ۳- ارائه آموزش با کیفیت

باتوجه به اینکه سطح آموزش و کیفیت مدارس و آموزشکده های جماعت در مقایسه با دیگر مدارس و آموزشکده های ترکیه بالاتر است، خانواده های دانش آموزان نیز ترجیح می دهند که فرزندان خود را به این مدارس بفرستند. بر این اساس، فرصت بی نظیری برای شناسایی و انتخاب دانش آموزان با استعداد و موفق برای جماعت به وجود می آید. جماعت از طریق این مراکز می تواند دانش آموزان را به مشاغل و حرفه هایی که خود می خواهد هدایت کند. این افراد بعدها حتی با دریافت حقوقی ناچیز هریک به مثابه سربازی فداکار در داخل و خارج از ترکیه در خدمت جماعت خواهند بود و خدمت کردن به جماعت و آرمان های آن را به مفهوم همراهی با پیامبر  $\theta$  دانسته و به آن باور دارند (محسنی، ۱۳۹۸: ۱۳۹).

### ۴- بی طرفی در قبال جدال های سیاسی

گولن همواره در قبال جدال های نهادهای دولتی لائیک یا اسلام سیاسی واکنشی بی طرفانه اتخاذ کرده است و خود را اهل تسامح و تساهل نشان می دهد (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۱). برای نمونه، شبکه گولن در مباحثات داغی که پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بر سر جایگاه دین در جمهوری آذربایجان در گرفته و منجر به رقابت های مذهبی در این کشور شده است، خود را درگیر نکرده است (نکویی و موسوی، ۱۳۹۳: ۱۱۷).



## ۵- تأسیس سازمان‌ها و نهادهای مختلف

پیروان گولن برای ترویج عقاید او سازمان‌ها و نهادهای گوناگونی تأسیس کرده‌اند؛ برای مثال، «بنیاد معلمان ترک»، ماهنامه‌ای به نام سیزینتی (تراوش) و دو نشریه علمی با عناوین ینی اومیت (امید تازه) و فونتین (سرچشمه) منتشر می‌کند. یکی دیگر از بنیادها «بنیاد روزنامه‌نگاران و نویسندگان» است (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۲). این نهادها همواره در راستای ترویج اندیشه‌های گولن و جذب افراد به آن فعال هستند.

## ۶- برگزاری رویدادهای گوناگون

در این راستا، آنها همایش‌های ملی و بین‌المللی، میزگرد و کنفرانس‌های متعددی برگزار می‌کنند (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۲). برگزاری این رویدادها منجر به آشنایی هر چه بیشتر با گولن و جنبش او و تبلیغ آراء و اندیشه‌های او شده است.

## ۷- شبکه محافل محلی (شبکه دوستی)

یکی از رمزهای موفقیت جنبش گولن و طرح‌های ملهم از ایده‌های او را باید در حلقه‌های بی‌شمار محلی جست که شامل صاحبان کسب و کار، متخصصان و کارگران در شهرهای بزرگ و کوچک ترکیه می‌شود. مدل حلقه‌های محلی در قالب گونه‌ای از گروه اجتماعی یعنی جماعت<sup>۱</sup> شکل گرفت. درون جماعت‌ها «صحبت»<sup>۲</sup> یا گروه‌های کوچکی ایجاد شدند که نه عضویت رسمی داشتند، نه تشریفات پذیرش و دارای مکان خاصی برای برگزاری جلسات هم نبودند. افرادی برای خواندن تفسیر قرآن، سنت نبوی و آثار عالمان اسلامی، مشارکت در ایده‌ها و حوائج افراد در گروه و تعیین طرح‌های خدمت‌رسانی مورد حمایت مالی، به طور مرتب در این محافل حضور می‌یابند (فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۸۹؛ اییاف، ۱۳۹۵: ۲۲۷ تا ۲۲۹).

۱ . Cemaat

۲ . Sohbet



## ۸- بهره‌گیری از مفهوم دهش

گولن، برای انجام پروژه‌های آموزشی که در سر داشت، به منابع مالی و انسانی نیاز داشت. او همچنین به معلمان و مدیرانی نیاز داشت که خود را وقف آموزش باکیفیت کنند و به آن تعهد داشته باشند و حاضر باشند برای تقویت آموزش دانش-آموزان خود فداکاری کنند. والدین نیز باید برای دستیابی به اهداف مشترک آموزشی با معلمان و مدیران مدرسه همکاری کنند. برای رسیدن به این اهداف، دریافت کمک از طریق تأسیس بنیادهای خیریه ضروری بود. بنابراین، گولن در نخستین روزهای جنبش شروع به صحبت با مردم از همه طبقات اجتماعی ترکیه کرد. فارغ از اینکه با چه کسانی سخن می‌گفت، پیامش یکی بود: آموزش درست در مدارس با کیفیت بالا؛ و برای دستیابی به این هدف، ضرورت عرضه خدمات نوع-دوستانه و مشارکت مالی. با هدایا و کمک‌های مالی این افراد، بنیادهای آموزشی برای صدها مدرسه در ترکیه و خارج از آن تأسیس شد (ایباف، ۱۳۹۵: ۸۷؛ فکری و دیگران، ۱۳۹۲: ۹۰).

بر اساس گزارش‌های موجود، هرکس درگیر جنبش شود، بسته به موقعیتی که دارد، میزانی از مشارکت مالی خواهد داشت. میزان پول‌های اهدایی افراد در جهت فعالیت‌های جنبش، بین ۵ تا ۲۰ درصد درآمد سالانه متفاوت است و به طور متوسط ۱۰ درصد درآمد سالانه به این کار اختصاص می‌یابد. گروه‌های کوچکی از افراد هم هستند که بیش از ۲۰ درصد درآمد سالانه خود را اهدا می‌کنند (ایباف، ۱۳۹۵: ۱۲۱ و ۱۲۲). مفاهیم عمده‌ای که فتح‌الله گولن در این راستا، همواره بر آن‌ها تأکید داشت عبارت است از؛ صدقه، زکات، قربانی در عید الأضحی (عید قربان)، وقف، سازمان‌های اخی<sup>۱</sup>، برکت و قرض‌الحسنه (ایباف، ۱۳۹۵: ۱۵۳-۱۷۲).



<sup>1</sup> . The Ahi Institution

## ۹- تبلیغ در خانه‌های ایشیک

جنبش گولن، برای عموم مردم خانه‌هایی تهیه می‌کند و در آنها درباره مسائل علمی و اجتماعی مذاکره می‌کنند. هم‌چنین در این خانه‌ها، کتاب‌های سعید نوری را می‌خوانند و آنها را ترویج می‌کنند (ملک‌اف، ۱۳۸۹: ۸۷). بر اساس گزارش‌های موجود، این جنبش تلاش کرده است که افراد کم سن و سال را که در مدارس شبکه به تحصیل مشغول هستند به درون خانه‌هایی موسوم به خانه‌های ایشیک (خانه‌های نور) جذب کند. این خانه‌ها مجتمع‌هایی بزرگ هستند و ظرفیت جادادن بیش از ۱۵ دانش‌آموز و سه یا چهار خواهر و یا برادر را دارند. در این خانه‌ها برادران و خواهران بزرگ‌تر به آموزش اصول اساسی اسلام و دیدگاه‌های سعید نوری و فتح‌الله گولن می‌پردازند. دانش‌آموزان برتر به درجه «آقا بی» ارتقا پیدا می‌کنند که به معنای برادران بزرگ‌تر یا ارشد است و از این مرحله به بعد است که خود آن‌ها می‌توانند جوانان دیگر را به گروه جذب کنند. بر اساس گزارش‌های رسانه‌ها، دانش‌آموزان در عوض وفاداری و تبعیت از جنبش، پاداش دریافت کرده و شبکه، مشکلات مالی و شغلی آنها را حل می‌کند. برای نمونه، شبکه، هزینه تحصیل این جوانان را می‌پردازد، به آنها هزینه مسکن می‌دهد و در پیدا کردن شغلی مناسب در شرکت‌های مرتبط با گولن و یا شرکت‌های دیگر که اعضای شبکه در آنها حضور دارند به آنها یاری می‌رساند (نکویی و موسوی، ۱۳۹۳: ۱۳۱).

## ۱۰- مفهوم‌پردازی در باب ارشاد، تبلیغ و هجرت

در گفتمان آموزشی گولن مفهوم ارشاد نقشی کلیدی دارد، اما باید توجه داشت که ارشاد در گفتمان او فحوائی متفاوت با معنای سنتی آن دارد. گولن در واقع دایره مفهوم ارشاد را توسعه می‌دهد. در گفتمان سنتی، ارشاد تنها به معنای هدایت به سوی ارزش‌های دینی و تبلیغ مذهبی است، ولی گولن آموزش هر علمی را ذیل ارشاد قرار می‌دهد. بنابراین، ارشاد فقط تدریس در مدارس مذهبی نیست؛ بلکه، وقتی معلم در

مدرسه‌ای غیرمذهبی تدریس می‌کند و از طریق تدریس روح دیگران را نجات داده و راه درست را به آنها نشان می‌دهد، این فعالیت او نیز مصداق ارشاد است (ملک‌اف، ۱۳۸۹: ۹۵؛ کدیور، ۱۳۸۶).

در این میان باید به تغییر فحوای مفهوم تبلیغ در گفتمان گولن نیز اشاره نمود. از نظر گولن معلم باید به تبلیغ اسلام پردازد، ولی این تبلیغ نیز با تبلیغ سنتی متفاوت است. در معنای سنتی، شخص مبلغ تعالیم دینی را برای مستمعان بیان می‌کند و به اصطلاح تبلیغ را از راه موعظه پیش می‌برد، ولی معلمانی که گولن می‌پروراند علوم دینی تدریس نمی‌کنند، بلکه آنها به تدریس علوم تجربی و دقیقه می‌پردازند، ولی در عین حال سعی می‌کنند که از نظر اخلاقی برای دانشجویان خود الگو باشند (ملک‌اف، ۱۳۸۹: ۹۴؛ کدیور، ۱۳۸۶).

در باب هجرت نیز گولن سفارش اکید به پیروان خود می‌کند تا از یک شهر به شهر دیگر یا کشور دیگر بروند. از نظر او، کسی که به خاطر هدفی عالی مهاجرت می‌کند، احساس مسئولیت بیشتری برای آن هدف و آرمان خواهد کرد، و به پیروان خویش گوشزد می‌کند که گسترش اولیه اسلام نیز پس از این ممکن گشت که مسلمانان از مکه به مدینه هجرت کردند (خیرخواهان، ۱۳۹۰).

## ۱۱- مفهوم‌پردازی در باب کار و خدمت

خدمت و کار نیز یکی از مفاهیم کانونی گفتمان گولن است. از منظر او خدمت یعنی شخصی خودش را وقف اسلام دیگران کند و به گونه‌ای به آنها کمک کند که برای آخرتشان سودمند باشد. به نظر گولن این که شخص تنها روح خود را نجات دهد کافی نیست، بلکه او وظیفه دارد برای نجات و رستگاری روح دیگران نیز بکوشد. حال این نجات دیگران دو راه دارد: یا انسان خود وارد کار آموزشی شده و معلم می‌شود، یا کار دیگری می‌کند و پول آن را در کار آموزشی صرف می‌کند. به اعتقاد او، در روز سه ساعت برای خواب و دو ساعت برای ضروریات کافی است و باقی



ساعات را باید به خدمت گذراند. این مفهوم‌پردازی در باب خدمت و رابطه آن با رستگاری دو مزیت اساسی برای جنبش آموزشی گولن ایجاد کرد: اولاً پول و منابع زیادی بدین وسیله به سوی فعالیت‌های جنبش سرازیر شد؛ ثانیاً این طرز تفکر چنان به معلمان انگیزه داده است که در سخت‌ترین شرایط فعالیت می‌کنند (ملک‌اف، ۱۳۸۹: ۹۱ و ۹۲؛ فلاح، ۱۳۸۹: ۲۱۴؛ Bilici, 2006).

## ۱۲- آشتی دادن ارزش‌های سنتی-اسلامی با زندگی مدرن

توانایی جماعت گولن برای آشتی دادن ارزش‌های سنتی-اسلامی با زندگی مدرن و علم باعث جذب مخاطبان زیادی به سمت گولن شده است. این گروه همچنین توانسته است اندیشه‌ها و گروه‌های انسانی متفاوتی از جمله فقیر و ثروتمند، تحصیل کرده و بی‌سواد، ترک و کرد، و نیز مسلمان و غیرمسلمان را گرد هم آورد (خیرخواهان، ۱۳۹۰).

## ۱۳- استفاده از اشتراکات فرهنگی و زبانی با کشورها و تأکید بر

### ناسیونالیسم ترک

بعد از فروپاشی اتحاد شوروی و ظهور ۱۵ جمهوری مستقل، برخی از این جوامع به لحاظ فرهنگی و زبانی با ترکیه اشتراکات عمده‌ای داشتند. به همین واسطه ترکیه از همان ابتدا با اشکال مختلف به تلاش برای پر کردن خلأ موجود و بسط نفوذ خود در این مناطق پرداخت. جنبش گولن نیز، در همین مقطع دست به فعالیت‌های گسترده آموزشی و فرهنگی در این جمهوری‌ها زد. چنانکه فعالین جنبش نیز اظهار داشته‌اند، به دلیل اشتراکات زبانی و فرهنگی، فرصت‌ها و زمینه‌های فعالیت جنبش در این مناطق مهیاتر از کشورهای دیگر بود و فعالیت‌های فرامرزی فوق در زمره تجارب اولیه جنبش گولن در خارج از ترکیه محسوب می‌شود (نظری و سلیمی، ۱۳۹۶: ۱۷۱). پیام جنبش گولن که ترکیبی از اسلام متعادل و ایده برادری



ترک‌ها است برای بسیاری از آذری‌ها جذابیت دارد و محبوبیت این گروه مخصوصاً در بین نسل جوان که این گروه را به عنوان بدیلی برای رژیم سکولار باکو، اسلام سلفی وهابی عربستان سعودی و اسلام شیعی ایرانی در نظر می‌گیرند بیشتر است (نکویی و موسوی، ۱۳۹۳: ۱۲۵).

#### ۱۴- تبلیغ خاموش

تفاوت این جنبش با سایر جنبش‌های اسلامی در این است که آموزه‌های دینی خود را نه از طریق تبلیغات آشکار، بلکه در قالب شبکه نهادهای آموزشی سکولار، رسانه‌های اجتماعی و ارتباطات حرفه‌ای ارائه می‌دهد (نکویی و موسوی، ۱۳۹۳: ۱۱۷). این جنبش تمایل پیدا کرد تا توسعه بین‌المللی خود را به صورت سری ادامه دهد، چیزی شبیه به کاری که در زمان ظهور خود در ترکیه زمان آتاتورک<sup>۱</sup> انجام می‌داد. امروزه برخی از پژوهشگران ادعا می‌کنند که به خاطر نظارت‌های دولتی، شبکه گولن دست به فعالیت‌های نیمه سری فراملی زده است که دامنه این فعالیت‌ها بسیار وسیع‌تر از تخمین‌های فعلی است (نکویی و موسوی، ۱۳۹۳: ۱۲۳). شیوه فعالیت مراکز وابسته به این جماعت به صورتی است که دلیلی بر وجود برنامه‌های تبلیغی آشکار و مستقیم از سوی آنها وجود ندارد (عسگری، ۱۳۹۵).

#### ۱۵- جذب نخبگان

یکی دیگر از روش‌های مورد استفاده جماعت برای جذب این است که این گروه، با ارائه خدمات سطح بالا، همواره در تلاش است تا فرزندان نخبگان را جذب مراکز آموزشی خود کند و همچنین تلاش کرده است تا جوانانی را که در آینده احتمال دارد تبدیل به تکنوکرات‌ها، تاجران و نخبگان سیاسی گردند به خود جذب نماید و در این کار موفقیت بسیاری هم کسب کرده‌اند (نکویی و موسوی، ۱۳۹۳: ۱۲۵؛ عسگری، ۱۳۹۵؛ Balci, 2003). جماعت با پیگیری این راهبرد به دنبال



<sup>1</sup> . Mustafa Kemal Atatürk

شراکت و تأثیرگذاری در قدرت است و در صورت عدم امکان، به حکومت جهت می‌دهد؛ بنابراین، هدف اصلی جماعت تسلط بر سازمان‌های دولتی و بوروکراتیک است. جماعت تلاش می‌کند که اعضای خود را در پست‌ها و مسئولیت‌های مهم دولتی به کار گمارد (محسنی، ۱۳۹۸: ۱۵۶).

### ۱۶- پرهیز از دخالت در امور داخلی کشورهای میزبان

طی سال‌های گذشته، جریان گولن از روش‌های خاصی برای دستیابی به اهداف مختلف خود استفاده کرده است. یکی از این روش‌ها همکاری با دولت‌های مختلف و اولویت دادن به جماعت و بی‌توجهی به مسایل دیگر است. استراتژی دیگری که توسط جماعت گولن به کار گرفته می‌شود این است که برای تضمین حضور خود در هر کشوری، از سیاست و ایدئولوژی مسئولان و منتخبان مردم حمایت می‌کند و از دخالت در امور داخلی کشورها اجتناب می‌ورزد (بهمن، ۱۳۹۷: ۷۴؛ Balci, 2003, p. 165).

### ۱۷- به حاشیه راندن مسائل مذهبی در کشورهای میزبان

در کلاس‌های درس مدارس گولن مسائل مذهبی در حاشیه قرار دارند و چندان مورد بحث قرار نمی‌گیرند. زبان اصلی تدریس انگلیسی و یا زبان کشورهای میزبان است و تنها در برنامه‌های فوق برنامه به مسائل مذهبی پرداخته می‌شود. جنبش گولن تلاش می‌کند تا از پیوند با سایر سازمان‌های اسلامی غیر ترک تبار در اروپا خودداری کند (نوازنی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۶۴). این جنبش به سوی هیچ مسجدی گرایش ندارد و از هیچ مسجدی پشتیبانی نمی‌کند (Irvine, 2007). حتی می‌توان در اسلامی بودن فعالیت‌های این جنبش در خارج از ترکیه تردید نمود. به عنوان مثال حتی در دانشگاه قفقاز، نمازخانه وجود ندارد (کدیور، ۱۳۸۶). در ترکیه نیز که برنامه درسی دولتی کاملاً سکولار است و فقط یک ساعت در هفته آموزش دینی برای همه مدارس در نظر گرفته شده است، مدارس گولن از این الگو پیروی کرده و در آن یک ساعتی

که آموزش دینی الزامی است، نه فقط بر اسلام تمرکز می کنند بلکه دانش آموزان را با سایر ادیان نیز آشنا می کنند. در این مدارس، به جای موعظه و تبلیغ اسلام، معلم‌ها با کارهای نیک و رفتار اخلاقی شان الگویی برای دانش آموزان هستند (ایباف، ۱۳۹۵: ۲۰۶).

### ۱۸- ارائه خدمات و امکانات اجتماعی

این جنبش از طریق ارائه خدماتی چون حفر چاه‌های آب، ارائه کمک‌های غذایی و پزشکی و دادن بورس تحصیلی توانست در جوامعی که فعال است، نفوذ خود را گسترش دهد (عسگری، ۱۳۹۵). همچنین، یکی از مؤثرترین روش‌های تبلیغی جماعت، ایجاد محیط‌های اجتماعی برای زنان و مردان در زمینه‌های هنری، ورزشی، سیاحتی، نشست‌های دانشگاهی، نشست‌های دوستانه و بازی‌های کامپیوتری است تا در بستر این محیط، جماعت را تبلیغ و ترویج کرده و برای خود احترام و منزلت به دست آورند (محسنی، ۱۳۹۸: ۵۵).

### ۱۹- بهره‌گیری از ظرفیت گفت‌وگوی بین‌الادیانی

گفت‌وگوی بین‌الادیانی، فرصتی است که جماعت گولن برای آشنا کردن غیرمسلمانان با جنبش خود از آن استفاده می‌کند. شکی نیست که اولین مرحله برای جذب افراد و تبلیغ در بین آنها، آشنا کردن آنها با جنبش است.

از سال ۲۰۰۵م. صدها آمریکایی در پی شرکت در سفرهای بین‌الادیانی به ترکیه که گروه‌های محلی جنبش گولن برگزار کرده‌اند، با این جنبش آشنا شده‌اند. در این سفرهای ۸ تا ۱۰ روزه، شرکت‌کنندگان با مکان‌های تاریخی، فرهنگی و دینی مهم ترکیه آشنا می‌شوند، و این فرصت برای آنها فراهم می‌شود که با خانواده‌های مسلمان محلی که بسیاری از آنها عضو جنبش گولن هستند ارتباط برقرار کنند. از آنجا که این سفرها را حامیان گولن برنامه‌ریزی می‌کنند، معمولاً شامل چند مهمانی شام در خانه‌های مسلمانان ترک عضو جنبش گولن و نیز بازدید از چند مدرسه و بیمارستان تحت



حمایت جنبش می‌شود، و به این ترتیب، افراد در این سفرها با جنبش آشنا می‌شوند (ایباف، ۱۳۹۵: ۲۷ و ۲۸). اگر جنبش گولن در زمانی کوتاه به سایر بخش‌های دنیا و به درون جمعیت‌های غیرترک نیز گسترش یافته است، این نه فقط از طریق طرح‌های آموزشی بلکه به واسطه فعالیت‌های مربوط به گفت‌وگوی بین‌الادیانی نیز بوده است (ایباف، ۱۳۹۵: ۱۰۵).

## ۲۰- اعتمادسازی نسبت به فعالیت‌ها

طی مصاحبه‌ای که توسط هلن رز ایباف<sup>۱</sup> با اعضای این جنبش صورت پذیرفته است، اعضا اعتماد خود به مصرف پول‌های اهدایی‌شان را بیان کرده‌اند. مصاحبه شوندگان گفتند هیچ‌گاه نگران نبوده‌اند که پول‌هایشان چگونه مصرف می‌شود؛ زیرا می‌دانند که به بهترین شکل ممکن هزینه خواهد شد. توضیح دیگری که از سوی مصاحبه‌شوندگان بسیار تکرار می‌شد این بود که «ما نتایج را می‌بینیم». منظور آنها از این سخن این بود که آنها دانش آموزشی را می‌بینند که به لحاظ علمی در مدارس و کلاس‌های آمادگی کنکور بسیار خوب عمل می‌کنند و در دانشگاه‌های سطح بالای ترکیه و خارج از کشور پذیرفته می‌شوند. بسیاری از آنها وقتی هنوز در دانشگاه هستند عضو جنبش می‌شوند. حامیان جنبش همچنین داستان‌هایی درباره بیماران که در بیمارستان‌های تحت پوشش جنبش گولن مداوا شده‌اند می‌شنوند که همگی از رفتار شفقت‌آمیز پزشکان و کادر بیمارستان راضی و خشنودند. حکایت‌های فراوانی درباره افراد نیازمندی که بنیاد خیریه کیمسه یوک مو<sup>۲</sup> وابسته به جماعت گولن به آنها کمک کرده دهان به دهان در محافل محلی تکرار می‌شود و در رسانه‌ها بر آن تأکید می‌شود. از آنجا که جماعت‌های الهام‌گرفته از گولن معتقد به سطح بالاتری از انتقال پیام از طریق حلقه‌های گفت‌و شنود و رسانه هستند، داستان‌های موفقیت طرح‌های الهام‌گرفته



<sup>۱</sup> . Helen Rose Fuchs Ebaugh

<sup>۲</sup> . Kimse Yok Mu



از گولن مکرر در مکرر نقل می‌شود، و به این ترتیب، به مشارکت‌کنندگان این اطمینان را می‌دهد که پول‌هایشان به درستی خرج خواهد شد و نتایج ملموسی به دنبال خواهد آورد (ایباف، ۱۳۹۵: ۱۳۷ و ۱۳۸). با این همه، شخص گولن، غیر از تشویق و تهییج مردم به اهدای پول، همیشه از درگیری‌های مالی به دور مانده و در عمل کسانی را که از برنامه‌ها حمایت مالی می‌کنند مسئول نظارت بر چگونگی استفاده از پول-هایشان کرده است. این موضع‌گیری باعث ایجاد اعتماد و پشت‌گرمی به صداقت و درستی گولن و جذب منابع بیشتر شده است (ایباف، ۱۳۹۵: ۱۷۶).

## ۲۱- استفاده از شبکه‌های اجتماعی

جماعت گولن، کلیه عناصر و اعضای خود را برای استفاده از شبکه‌های اجتماعی ترغیب و مجاب کرده است. شبکه‌های اجتماعی، امروز به عنوان سلاحی برای رسیدن به اهداف استفاده می‌شود. قدرت استفاده جماعت از شبکه‌های اجتماعی تا حدی است که حکومت ترکیه در این عرصه نمی‌تواند با آن رقابت کند؛ به گونه‌ای که دولت ترکیه به رغم واکنش‌های جهانی در ۲۱ مارس ۲۰۱۴ م. مجبور شد توئیتر<sup>۱</sup> را تعطیل کند. جماعت به منظور تغذیه و سرویس‌دهی شبکه‌های اجتماعی، مرکز تولید اطلاعات، مستند، عکس، تصویر و فیلم دارد. اعضای جماعت با دسترسی به فایل‌های این اطلاعات و تصاویر از طریق آدرس‌های مشخصی آنها را به اشتراک می‌گذارند (محسنی، ۱۳۹۸: ۱۵۷).

## ۲۲- سایر روش‌ها

در کنار موارد مذکور، گفتمان گولن چند ویژگی دارد که برای پیروانش جذاب است: جنبش گولن یک حلقه باز است؛ با صاحبان اقتدار سازش‌های خوبی دارد؛ رویکرد اخلاقی قهری ندارد؛ اخلاقیات و اصول اخلاقی به‌وسیله نیروهای جنبش تحمیل نمی‌شود (میراحمدی و رضائی پناه، ۱۳۹۴: ۹۹).



## نتیجه گیری

در این مقاله سعی بر آن شد تا با بررسی زندگی نامه و اندیشه‌های گولن، تاریخچه، سازمان‌ها و نهادهای الهام گرفته از وی، و ماهیت جنبش گولن، شناختی از این جنبش ارائه شود و آنگاه روش‌های جذب و تبلیغ آن مورد مذاقه قرار گیرد. جنبش گولن، با برخورداری از ماهیتی چندوجهی، هم‌زمان جنبشی اسلامی، آموزشی و اجتماعی است که به عنوان اسلام میانه‌رو شناخته می‌شود. به علاوه، این جنبش اگرچه خود را در تقابل با اسلام سیاسی معرفی می‌کند، اما از فعالیت‌های سیاسی به دور نبوده و توانایی تأثیرگذاری در بعد سیاسی را دارد. مهم‌ترین ابزار و روش‌های جذب و تبلیغ جماعت گولن، استفاده از ابزار آموزش، رسانه و تجارت است. به علاوه، این جنبش از شیوه‌های دیگری نیز استفاده می‌کند که مهم‌ترین این شیوه‌ها عبارت است: به-کارگیری تبلیغ سنتی در قالب وعظ و خطابه توسط فتح‌الله گولن؛ تربیت نیرو، ارائه آموزش باکیفیت، بی‌طرفی در قبال جدال‌های سیاسی؛ تأسیس سازمان‌ها و نهادهای مختلف؛ برگزاری رویدادهای ملی و بین‌المللی؛ استفاده از شبکه محافل محلی؛ بهره-گیری از مفهوم دهش؛ تبلیغ در خانه‌های نور؛ بهره‌گیری از مفاهیم ارشاد، تبلیغ، هجرت، خدمت و کار؛ ایجاد ارتباط بین ارزش‌های سنتی-اسلامی با زندگی مدرن؛ استفاده از اشتراکات فرهنگی و زبانی با کشورها و تأکید بر ناسیونالیسم ترک؛ تبلیغ خاموش؛ جذب نخبگانی، اجتناب از دخالت در امور داخلی کشورهای متوقف فیه؛ به حاشیه راندن مسائل مذهبی در کشورهای میزبان؛ ارائه خدمات و امکانات اجتماعی؛ بهره‌گیری از ظرفیت گفت‌وگوی بین‌الدیانی؛ اعتمادسازی نسبت به فعالیت‌ها؛ و استفاده از شبکه‌های اجتماعی.



## کتاب و پایان نامه

۱. ایباف، ر. (۱۳۹۵)، جنبش گولن؛ تحلیلی جامعه‌شناسانه از جنبشی که ریشه در اسلام میانه رو دارد، چاپ اول، قم، دانشگاه ادیان و مذاهب.
۲. محسنی، م. (۱۳۹۸)، گولن و گولنیسم؛ جریانی نواندیش یا مولود اندیشکده‌های امنیتی غرب؟، دوم، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.

## مقاله

۱. بهرام نوازی؛ نوژن اعتضادالسلطنه؛ معصومه صالحی. (۱۳۹۳)، «فتح الله گولن و جنبش اجتماعی-سیاسی وی در ترکیه»، مطالعات سیاسی جهان اسلام، سال سوم، شماره دهم، صص ۱۷۳-۱۵۱.
۲. بهمن، د. (۱۳۹۷)، «شناخت شناسی جریان فتح الله گولن در ترکیه»، مطالعات راهبردی جهان اسلام، سال نوزدهم، شماره ۴، پیاپی ۷۶، صص ۸۲-۵۹.
۳. بولنت ارس؛ عمر کاه؛ سید اسدالله اطهری. (۱۳۸۱)، «جنبش اسلام لیبرالی در ترکیه: اندیشه‌های فتح الله گولن»، مطالعات خاورمیانه، شماره ۳۲، صص ۸۲-۵۹.
۴. بی‌نام. (۱۳۷۹)، «فعالیت‌های تبلیغی فتح الله گولن»، مبلغان، شماره ۷، صص ۶۰-۵۴.
۵. قهرمان پور، ع. (۱۳۹۰)، «فتح الله گولن و سپر تحولات فکری و سیاسی اسلام‌گرایی در ترکیه»، ماهنامه مهرنامه، شماره ۱۰.
۶. حسن مجیدی؛ مهدی پیروزفر. (۱۳۹۵)، «دین و دولت در اندیشه فتح الله گولن بر اساس چارچوب تحلیلی اسپرینگر»، پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، سال ششم، شماره دوم، صص ۲۰۵-۱۷۹.
۷. خیرخواهان، ج. (۱۳۹۰)، «ببرهای آناتولی؛ همزیستی اسلام ترکی با نظام بازار آزاد: موردکاوی جنبش فتح الله گولن»، چشم انداز ایران، ص ۱۱۷.
۸. سیداحمد نکویی؛ میرهادی موسوی. (۱۳۹۳)، «جنبش گولن و عملکرد آن در جمهوری آذربایجان از منظر نظریه بسیج منابع و تعهد اجتماعی»، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۸۸، صص ۱۴۰-۱۱۳.



۹. علی اشرف نظری؛ برهان سلیمی (۱۳۹۶)، «دولت ترکیه و چالش گولنیسم: ابعاد سیاسی و غیر دموکراتیک جنبش گولن»، دولت پژوهی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳، شماره ۹، صص ۱۵۹-۲۰۰.
۱۰. فلاح، ر. ا. (۱۳۸۹)، «ماهیت شناسی جنبش اسلامی فتح الله گولن در ترکیه»، مطالعات راهبردی جهان اسلام، سال یازدهم، شماره ۴۳، صص ۲۰۵-۲۲۲.
۱۱. فیروز، ر. ن. (۱۳۹۱)، «اسلام ترکی تقابل با اسلام انقلابی، مروری بر اندیشه های فتح الله گولن»، رهیافت انقلاب اسلامی، سال ششم، شماره ۱۹، صص ۶۱-۷۸.
۱۲. کدیور، م. (۱۳۸۶)، «پدر نسل طلایی: جنبش آموزشی فتح الله گولن در ترکیه»، شهروند، شماره ۹.
۱۳. کلانتری، و. (۱۳۹۴)، «گزارش راهبردی؛ بررسی جریان تربیتی-آموزشی فتح الله گولن در ترکیه»، مرکز مطالعات راهبردی تربیت اسلامی، چاپ اول، تهران.
۱۴. محمد فکری؛ مینا اینانلو؛ احمد فکری (۱۳۹۲)، «بررسی جامعه شناختی جنبش فتح الله گولن بر مبنای نظریه بسیج منابع»، مطالعات اجتماعی ایران، دوره هفتم، شماره ۳، صص ۷۵-۹۹.
۱۵. مطلبی، م. (۱۳۹۷)، «جماعت خدمت و فهم گولنیستی از اسلام در ترکیه نوین؛ ماهیت، روندها و چشم انداز»، علوم سیاسی (دانشگاه آزاد کرج)، سال چهاردهم، شماره ۴۵، صص ۷۳-۹۸.
۱۶. ملک‌اف، ع. (۱۳۸۹)، «پیشگامان تقریب: همزیستی گروه های مختلف در اندیشه فتح الله گولن»، اندیشه تقریب، سال هفتم، شماره ۲۵، صص ۷۷-۹۸.
۱۷. منصور میراحمدی؛ امیر رضائی پناه (۱۳۹۴)، «گفتمان اسلام گرایی فرهنگی فتح الله گولن (اسلام به مثابه هویت و فرهنگ)»، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۳۰۲، صص ۹۴-۱۰۹.
۱۸. مهدی اختیاری میاب؛ سیدعباس هاشمی (۱۳۹۷)، «عمل و دلایل شکل گیری، تداوم و گسترش جنبش گولن»، جامعه شناسی سیاسی جهان اسلام، سال ششم، شماره ۱، صص ۱۶۳-۲۰۳.



۱۹. یوسف ترابی؛ مهدی پیروزفر. (۱۳۹۶)، «نوعثمانی گری و نوسلفیت: مقایسه موردی فتح الله گولن و یوسف القرضاوی»، جامعه شناسی سیاسی جهان اسلام، سال پنجم، شماره دوم، صص ۱۹۶-۱۷۵.

20. Balci, B. (2003), "*Fethullah Gülen's Missionary Schools in Central Asia and their Role in the Spreading of Turkism and Islam*", Religion, State & Society, pp 151-177.
21. Bilici, M. (2006), "*The Fethullah Gülen Movement and its Politics of Representation in Turkey*". The Muslim World.
22. Irvine, J. (2007), "*The Gülen Movement and Turkish Integration in Germany*", Muslim Citizens of the Globalized World: Contribution of the Gulen Movement, pp 62-84.
23. Park, B. (2007), "*The Fethullah Gulen movement as a transnational phenomenon*", Muslim World in Transition: Contribution of the Gulen Movement, pp 46-59.
24. Sharon-Krespin, R. (2009), "*Fethullah Gulen's Grand ambition (Turkey's Islamist danger)*", Middle East Quarterly, pp 55-66.

### منابع اینترنتی

۱. آراکون م. (۲۶ فروردین ۱۳۹۷)، جنبش گولن: از دوست تا دشمن شماره یک، بازیابی در ۷ فروردین ۱۴۰۰، از سایت osram، آدرس سایت:  
<http://orsam.blogfa.com/post/653>
۲. بی نام، (۱۳۸۵)، فتح الله گولن من حیث یک فرد، بازیابی در ۵ فروردین ۱۴۰۰، از وبسایت فتح الله گولن، آدرس سایت:  
<https://www.fgulen.com/af/fethullah-gulens-life-af/as-an-individual-af/fethullah-gulen-as-an-individual>
۳. عسگری م. (۲۳ شهریور ۱۳۹۵)، امپراتوری جهانی فتح الله گولن، روزنامه شرق، سال چهارم، شماره ۲۶۸۰، صص ۱۰ و ۱۱.



